

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.250-259>

УДК: [81:172.4] РФ: Укр

© Тетяна Захарченко¹

«МОВА ВОРОЖНЕЧІ» ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

*В дослідженні проаналізовано проблему використання в нових ме-
діа «мови ворожнечі» в контексті українсько-російського конфлікту,
пояснюється «мова ненависті» як технологія ведення гібридної війни
та причини її виникнення. Автор, виокремлює основні соціальні гру-
пи, які найчастіше є об'єктом застосуванню «мови ворожнечі» з боку
РФ. Зокрема, це українці (особливо із Західної України), кримські та-
тари, прихильники Євромайдану, члени Меджлісу кримсько-татар-
ського народу, віруючі, мігранти.*

— *На базі досліджень громадських організацій («Детектор медіа»,
«Центр Соціальна дія», «Інститут масової інформації», «Донецький
інститут інформації») в даній роботі подано якісний аналіз ситуа-
ції у медіапросторі. Акцентовано увагу на появі тенденцій недотри-
мання толерантності. Крім того, визначено які ЗМК часто викорис-
товують у своєму арсеналі «мову ненависті» як з боку України, так
і з боку РФ.*

Ключові слова: мова ненависті, мова ворожнечі, хейтери, інфор-
маційна війна, гібридна війна, Росія, Україна.

“Hate speech” as Technology for Conducting the Hybrid War of the Russian Federation Against Ukraine

*The following material is an attempt to analyze the problem of use of
new media in the context of Ukrainian-Russian conflict, to explain the «hate
speech» as a technology for hybrid warfare and the causes of its occurrence.
It is described the issues of the use of hate speech in the East of Ukraine and
on the occupied territory of the Crimea.*

¹ Студентка спеціальності «Міжнародна інформація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: zakharchenko.tetiana@chnu.edu.ua

In addition, this research identifies the main social groups against which Russian Federation uses «hate speech». In particular, they are Ukrainians (especially from Western Ukraine), Crimean Tatars, Euromaidan supporters, members of the Majlis of the Crimean Tatar people, churchmans, migrants.

On the basis of researches of public organizations («Media Detector», «Center for Social Action», «Institute of Mass Media», «Donetsk Institute of Information») in this paper work a qualitative analysis of the situation in the media space is presented. The focus is on the emergence of the phenomenon of intolerance in the media. In addition, it is determined which media often use «hate speech» in their arsenal both from Ukraine and from the Russian Federation.

The researcher states that the problem of using «hate speech» in the information space of Ukraine, in particular, Crimea and the eastern regions existed before the occupation. However, from the first days of the hybrid offensive of the Russian Federation, hate speech began to be used in propaganda, and hostile rhetoric became more aggressive.

We should note that by supporting the high level of anxiety and hatred in the occupied territory of Ukraine through the media, Russia is creating a platform to create a civil conflict, if necessary. In addition, «hate speech» is used by the Russian authorities to form publicly supportive policy on the territory of the Russian Federation.

Keywords: *hate speech, haters, information war, hybrid war, Russia, Ukraine.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі досить актуальною є проблема активного використання «мови ворожнечі» або «hate speech» в інформаційному просторі України. В першу чергу, це явище тісно пов'язане з агресивними діями Російської Федерації проти України, починаючи з березня 2014 р. Політика РФ полягає в суттєвій зміні комунікативного середовища України та прояві гібридних методів сучасної війни, зокрема, стимулюванні нових смислових конструкцій та форм. На даний момент існує термінологічна невизначеність поняття мови ворожнечі. Україномовна версія Вільної енциклопедії «Вікіпедія» визначає «мову ворожнечі» (англ. hate speech – букв. «мова ненависті») як систематичне застосування промов, котрі спрямовані на проявлення агресії спрямованої на людину або групу осіб за ознакою раси, релігії, статі або сексуальної орієнтації («Мова ворожнечі», Вікіпедія, 7 серпня, 2019).

Комітет міністрів Ради Європи № 97(20)59 визначає «мову ворожнечі» як усі форми самовираження, що включають поширення, підбурення, сприяння або виправдання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму чи інших видів ненависті на ґрунті нетерпимості, у тому числі: нетерпимість висловів у формі радикального націоналізму та етноцентризму, дискримінації та ворожості щодо меншин, мігрантів і людей з числа іммігрантів (Еллі Кін, Мара Георгеску, Закладники, 2016, 143). Крім того, мішенями мови ворожнечі можуть бути не тільки люди, які належать до інших етносів і рас, а й багато інших соціальних груп: інваліди, люди похилого віку, представники ЛГБТ-спільноти. Дослідники Інституту масової інформації зазначають, що у межах українського конфлікту це також можуть бути групи, відмінні за територіальним походженням, політичними та соціальними поглядами (Мова ворожнечі у ЗМІ, 2016). Тобто інформаційне протистояння, як наслідок російської агресії на території України, стало причиною використання інструментів мови ворожнечі щодо українського населення, зокрема, вимушено переміщених осіб (ВПО), мешканців тимчасово окупованих територій, а також учасників збройного конфлікту (як представників ЗСУ, так і членів ворожих збройних формувань).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, які приділяли увагу вивченню окремим аспектам феномену «мови ворожнечі», варто відзначити дослідження кандидата соціологічних наук Харківського національного університету внутрішніх справ Ольги Горбачової «Мова ворожнечі: ксенофобія чи безладність», в якому автор пояснює суть поняття «мови ворожнечі», аналізуючи причини даного явища, а також канали передачі в українських ЗМІ та види реакції на даний феномен. Крім того, моніторингові дослідження проводили такі ГО як «Європейський Діалог», «Центр Соціальна дія», «Донецький інститут інформації». Дослідники Центру контент-аналізу в Україні безпосередньо займаються медіа-експертизою та аналітикою з даного питання.

Метою статті є спроба пояснення поняття «мови ворожнечі» в контексті гібридної війни, визначення причин виникнення та особливостей використання в нових медіа «мови ненависті» під час українсько-російського конфлікту, пояснення «мови ненависті» як технології ведення гібридної війни.

Виклад основного матеріалу. Інформаційний простір України на даному етапі існування стає середовищем для формування нових смислів. Швидкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій, засобів зв'язку в поєднанні з активізацією внутрішньополітичних процесів, агресивними політичними діями Росії стають потужними генераторами для трансформацій комунікаційних форм самовираження, зокрема мови ворожнечі. Підґрунтям для появи і поширення даного феномену слугують соціальні стереотипи, упередження і дискримінація, в результаті чого формується стереотипне сприйняття і конструюються моделі соціальної нерівності.

Тому сучасний інформаційний простір все більше нагадує поле боротьби між «своїми» та «чужими» як у середовищі традиційних медіа, так і нових інтерактивних ЗМК. Різноманітні метафори на позначення ворога – необхідний компонент будь-якого збройного конфлікту. Яскравими прикладами застосування мови ворожнечі в умовах гібридного конфлікту є використання таких лексем-асоціацій з боку РФ проти України:

253

- українці: бандерівці, бандерлоги, бойовики, брати наші менші, «вовки в овечій шкурі», сільські нацисти, галицькі нацисти, западенці, карателі, київські терористи, укрограждане, укропанство, маріонетки Заходу, нацистська хунта, нелюди, неонацисти, пособники Гітлера, рагулізатори, носії тризуба в головах, расисти, малороси, хохли, послідовники Шухевича, русофоби, ультрас, екстремісти;
- кримські татари: джихадісти, карателі, кримськотатарські радикали, радикальні ісламісти, русофоби, екстремісти;
- прихильники Євромайдану: євромайдауни, київський бродячий цирк, герої бандерівської праці, екстремісти-самозванці, антисеміти;
- члени і прихильники Меджлісу кримськотатарського народу: баламути, моджахеди, бандити, п'ята колона;
- віруючі Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП): розкольники;
- віруючі Української греко-католицької церкви (УГКЦ): уніати;
- мігранти: гастарбайтери;
- свідки Єгови: сектанти (Александр Бурмагин и др., 2018, 7).

Дослідники Інституту масової інформації виокремлюють три рівні прояву мови ворожнечі:

- жорстка (прямі заклики до насилля, заклики до дискримінації, завуальовані заклики до насилля, заклики не дати групі закріпитися в регіоні);
- середня (виправдування випадків насилля і дискримінації, звинувачення певної групи у негативному впливі на суспільство чи державу, твердження про кримінальність певної територіальної чи етнічної групи, ствердження про її неповноцінність);
- м'яка – створення негативного іміджу певної групи суспільства, ствердження про моральні недоліки такої групи, протиставлення однієї групи іншій, згадування групи чи окремих її представників у принизливому чи образливому контексті, пряме або завуальоване ствердження того, що одна група створює незручності в існуванні іншої (Мова ворожнечі у ЗМІ, 2016).

254

Явище мови ненависті з'явилося в Україні відносно недавно, а саме у 2007 р. на спеціальному сайті Xenodocuments Міжнародна Амністія в Україні дала таке визначення цього терміну: «Мова ворожнечі – це будь-яке самовираження з елементами заперечення принципу рівності всіх людей у правах. Мова ворожнечі описує, ієрархічно зіставляє різноманітні групи людей та оцінює особисті якості конкретних осіб на підставі їх належності до тієї або іншої групи. Отже, мова ворожнечі передбачає висновок про «природу» особи на підставі квазінаукових розумувань про об'єктивну «природу» цивілізацій, культур, рас, етносів та інших груп (іноземці в цілому, мігранти в цілому, біженці в цілому) (Hate speech, Xenodocuments, 2007). Проте після розгортання конфлікту України з РФ даний феномен набув ширшого характеру використання в інформаційному просторі нашої держави. Так, за даними дослідження «Мова ворожнечі та упередження в українських ЗМІ: моніторинг, аналіз та запобігання» від ГО «Центр Соціальна дія» в 2014 р. об'єктами мови ворожнечі стали 45 груп осіб («Українці», «Росіяни», «Чеченці», «Народи Кавказу», «ЛГБТ», «Мешканці Західної України», «Темношкірі», «Жінки», «ВПО» тощо). Переважна більшість використання мови ворожнечі відбувалася не в журналістських словах, а в цитуванні, 63% якого мала характер ксенофобських висловлювань. У зв'язку з дослідженням було охоплено провідні видання та ТВ-канали, зокрема зафіксовано 173 випадки застосування мови ворожнечі у друкованих виданнях, в інтернет-ЗМІ – 135, на телебаченні – 116 («Центр Соціальна дія» зафіксував 424 випадки, Media Sapiens, 2015).

Дослідження «Толерантність vs ненависть. Підсумки аналізу українських онлайн-видань на наявність мови ворожнечі» (ГО «Детектор медіа», 2017 р.) є якісним аналізом ситуації в мас-медіа, коли в процесі інформаційної війни об'єктами мови ненависті стають конкретні групи осіб: жителі Росії; жителі тимчасово окупованих територій України (Луганська й Донецька області, Автономна Республіка Крим); етнічні групи; вимушені переселенці; мігранти без офіційних документів; люди з особливими потребами; нарко- або алкозалежні особи; люди певних професій, до яких суспільство ставиться неоднозначно. Одночасно дослідження привернуло увагу правозахисників до загрозливих тенденцій – створення медійниками образу усього російського населення в якості «запеклого ворога України», недотримання толерантності під час висвітлення перебігу АТО та життя людей, які проживають у тимчасово окупованих регіонах України («Цыганский барон», «зэчки» і «рашисты», 2017).

Моніторинг інтернет-видань окупованих районів Донецької та Луганської областей України (ГО «Інститут масової інформації», 2017 р.) констатував, що навіть в умовах збройного конфлікту 82% матеріалів українських інтернет-ЗМІ про самопроголошену владу «ЛНР/ДНР» є компліментарними, 18% є нейтральними, натомість критичних матеріалів немає взагалі (Аналіз інтернет-ЗМІ, Інститут масової інформації, 2017).

Моніторинг «Мова ворожнечі в друкованих ЗМІ Донбасу по обидві сторони лінії фронту» (ГО «Донецький інститут інформації», 2017 р.) охопив вісім видань по обидва боки лінії розмежування та констатував, що друковані ЗМІ, які знаходяться на території ОРДЛО, використовують мову ворожнечі значно частіше (26% у виданнях т.зв. ДНР та 2,13% у виданнях на підконтрольній території). В умовах військового конфлікту така ситуація не сприяє припиненню конфлікту та подоланню його наслідків (Друковані видання ОРДЛО, Детектор Медіа, 2017).

Варто наголосити на тому, що медіа-простір України нині не залучає активно мову ворожнечі до свого арсеналу комунікативних засобів. Це підтверджується результатами моніторингу Центру контент-аналізу щодо мови ворожнечі в українських ЗМІ за серпень 2016 р. В межах дослідження проаналізовано майже 950 тис. повідомлень з медіа простору, а також 1500 блогерів у мережі Facebook, попередньо визначивши групу з 50 слів, які належать до «hate speech». Ви-

явилось, що частка таких повідомлень становить 1,7 %. Серед найчастіше вживаних слів – «ватник» (22 %), «москаль» (18 %), «рашист, рашизм» (16 %), «Мордор» (13 %), «Лугандон» (9 %), «колорад» (7 %), «Раша, рашка» (7 %), «кацап» (5 %), «московит» (3 %) (Уникання мови ворожнечі, Media Sapiens, 2015).

Центр контент- аналізу визначив, зокрема, які ЗМІ найчастіше вдаються до мови ворожнечі. Лідером серед них виявилось видання Korrespondent.net (30 % усіх повідомлень з мовою ворожнечі). Також поширеною мова ворожнечі є на ресурсах 24tv.ua, Tsn.ua, «Цензор.нет», «Голос України», «Укрінформ», «ЛігаБізнесІнформ», Gazeta.ua та Segodnya.ua.

256 — Що ж до застосування мови ворожнечі безпосередньо Росією, то активну фазу впровадження можна прослідкувати на прикладі анексованої території Криму. Так, кримська правозахисна група (КПГ) в рамках дослідження ситуації зі свободою слова в анексованому Криму провела моніторинг російських ЗМІ і зафіксувала 718 прикладів мови ворожнечі. Моніторинг проводився за два перші півріччя 2014 і 2017 р. з метою простежити динаміку ситуації зі свободою слова. Слід наголосити, що найчастіше негативні висловлювання були спрямовані проти українців, кримських татар, прихильників Меджлісу, мігрантів, євроактивістів. В деяких випадках – це явні заклики до знищення українців. Також об'єкти ненависті – це жінки, ЛГБТ, віряни та журналісти. Де-факто, «влада» Криму займається системним блокуванням українських ЗМІ у Криму. Крім того, в Криму ведеться тотальна зачистка інформаційного простору від українського контенту. Тому зараз люди в Криму в основному отримують інформацію за допомогою телеканалів РФ та інтернет видань, яким дозволено працювати на півострові. Аналіз кримських ЗМІ, що працюють уже багато років («Крымская правда»), і створених після анексії («Крыминформ») демонструє, що найпопулярнішими словами є «бандеровцы», «хунта», «украинские каратели», «укропы». Ворожі терміни виникають хвилями залежно від інформприводів з материкової України (Александр Бурмагин и др., 2018, 6).

Висновки. Отже, «мова ворожнечі» є технологією, спрямованою на зміну ціннісних орієнтацій різних цільових аудиторій, на формування уявлень як про ворога, так і про співгромадян, які потрапляють під категорії «інший», «чужий» і «незрозумілий». «Мова ненависті» є своєрідним інструментом інформаційно-психологічного

впливу ведення «гібридної війни», що формує певні соціальні установки, спрямована на дискредитацію ідеалів учасника протилежного боку конфлікту.

Розпалювання ворожнечі до українців, кримських татар і мусульман в інформаційному просторі Криму і на Сході України безпосередньо веде до дестабілізації ситуації і створює основу для злочинів на ґрунті ненависті. Крім того, активне використання мови ворожнечі в ефірі телеканалів і на сайтах свідчить про пряму зацікавленість РФ в таких діях.

З огляду на участь РФ в міжнародному збройному конфлікті з Україною, можна зробити висновок, що вищенаведені приклади розпалювання ненависті щодо українців із залученням державних ресурсів – один з інструментів ведення війни. Досліджено, що ненависть в ЗМІ РФ стосовно українців масштабно насаджується не тільки на території окупованого Криму і Сходу України, але і на всій території РФ. Цю інформацію підтверджують дослідження, проведені російським аналітичним центром «Левада-Центр» протягом останніх років. Соціологічні опитування, опубліковані цим центром, підтверджують, що з моменту початку збройного конфлікту ставлення росіян до українців значно погіршилось. Так, в грудні 2017 р. 29% опитаних росіян назвали Україну ворогом Росії. При цьому в жовтні 2012 р. цей показник дорівнював 0% (Враги России, 2018).

257

Джерела та література:

1. Аналіз інтернет-ЗМІ т.зв. «ДНР» та «ЛНР»: у кожній десятій новині – мова ворожнечі щодо українців, 11% новин – фейки», Інститут масової інформації, 2017. <https://imi.org.ua/news/analiz-internet-zmi-tzv-dnr-ta-lnr-u-kojniy-desyatiy-novini-mova-vorojnechi-schodo-ukrajintsiv-11-i17084>.
2. Враги России». АНО «Левада-центр», Аналитический центр Юрия Левады, 2018. <https://www.levada.ru/2018/01/10/vragi-rossi>.
3. Друковані видання ОРДО на 26% складаються з мови ворожнечі – дослідження ДІІ», Детектор Медіа, 2017. <http://detector.media/infospace/article/127569/2017-07-03-drukovani-vidannya-ordo-na-26-skladayutsyaz-movi-vorozhnechi-doslidzhennya-dii/>.
4. Мова ворожнечі у ЗМІ : якою вона буває та до чого призводить (інфографіка), Інститут масової інформації, 2016. <https://imi.org>.

ua/advice/mova-vorozhnechi-u-zmi-yakoyu-vona-buvae-ta-do-chogoprivodit-infografika-i2374.

5. Мова ворожнечі, Вікіпедія, остання зміна 7 серпня, 2019. https://uk.wikipedia.org/wiki/Мова_ворожнечі.

6. Уникання мови ворожнечі наблизить мир, Media Sapiens, 2015. http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/unikannya_movi_vorozhnechi_nablizit_mir/.

7. Центр Соціальна дія зафіксував 424 випадки вживання мови ворожнечі в українських ЗМІ за 2014 рік», Media Sapiens, 2015. https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/tsentr_sotsialna_diya_zafiksuvav_424_vipadki_vzhivannya_movi_vorozhnechi_v_ukrainskikh_zmi_za_2014_rik/.

8. «Цыганский барон», «зэчки» и «рашисты»: как всю весну запорожские СМИ тиражировали враждебность», Детектор Медіа, 2017. <http://detector.media/infospace/article/127783/2017-07-07-tsyganskii-baron-zzechki-i-rashisty-kak-vsyuvesnu-zaporozhskie-smi-tirazhirovali-vrazhdebnost/>

258

— 9. Hate speech, Xenodocuments, 2007. <http://www.xenodocuments.org.ua/>.

10. Александр Бурмагин и др., Язык вражды в информационном пространстве Крыма: Информационно-аналитический доклад о распространении языка вражды на территории Крымского полуострова (март 2014 – июль 2017), (Киев, под общей редакцией И. Седовой и Т. Печончик, 2018, 35). <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2018/03/Hate-book-RU.pdf>.

11. Еллі Кін, Мара Георгеску, Закладники. Посібник з протидії мові ненависті онлайн через освіту з прав людини, 2016, 143. <https://rm.coe.int/16806f9aec>.

12. Ольга Горбачова, Мова ворожнечі : ксенофобія чи безладність, 2008. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06708.pdf>.

References:

1. Analiz internet-ZMI t.zv. "DNR" ta "LNR": u kozhnii desiattii novyni – mova vorozhnechi shchodo ukrainsiv, 11% novyn – feiky», Instytut masovoi informatsii, 2017. <https://imi.org.ua/news/analiz-internet-zmi-tzv-dnr-ta-lnr-u-kojniy-desyatiy-novini-mova-vorozhnechi-shchodo-ukrajintsiv-11-i17084>.

2. «Vragi Rossii». ANO «Levada-tsentr», Analiticheskiy tsentr Yuriya

Levady, 2018. <https://www.levada.ru/2018/01/10/vragi-rossi>. (accessed May10, 2019).

3. Drukovani vydannia ORDO na 26% skladaiutsia z movy vorozhnechi – doslidzhennia DII, Detektor Media, 2017. <http://detector.media/infospace/article/127569/2017-07-03-drukovani-vidannya-or-do-na-26-skladayutsyaz-movi-vorozhnechi-doslidzhennya-dii/>

4. Mova vorozhnechi u ZMI : yakoiu vona buvae ta do choho pryzvodyt (infografika), Instytut masovoi informatsii, 2016. <https://imi.org.ua/advice/mova-vorojnechi-u-zmi-yakoyu-vona-buvae-ta-dochogo-prizvodyt-infografika-i2374>.

5. Mova vorozhnechi, Vikipediia, ostannia zmina 7 serpnia, 2019. https://uk.wikipedia.org/wiki/Мова_ворожнечі.

6. Unykannia movy vorozhnechi nablyzyt myr, Media Sapiens, 2015. http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/unikannya_movi_vorozhnechi_nablizit_mir/.

7. Tsentr Sotsialna diia zafiksuvav 424 vypadky vzhivannia movy vorozhnechi v ukrainskykh ZMI za 2014 rik», Media Sapiens, 2015. https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/tsentr_sotsialna_diya_zafiksuvav_424_vipadki_vzhivannya_movi_vorozhnechi_v_ukrainskikh_zmi_za_2014_rik/. 259

8. «Tsyganskiy baron», «zechki» i «rashisty»: kak vsyu vesnu zaporozhskie SMI tirazhirovali vrazhdebnost», Detektor Media, 2017. <http://detector.media/infospace/article/127783/2017-07-07-tsyganskiy-baron-zzechki-i-rashisty-kak-vsyuvesnu-zaporozhskie-smi-tirazhirovali-vrazhdebnost/>

9. Hate speech, Xenodocuments, 2007. <http://www.xenodocuments.org.ua/>.

10. Aleksandr Burmagin i dr., Yazyk vrazhdy v informatsionnom prostranstve Kryma: Informatsionno-analiticheskiy doklad o rasprostraneni yazyka vrazhdy na territorii Krymskogo poluostrova (mart 2014 – iyul 2017), (Kiev, pod obshchey redaktsiyei I. Sedovoy i T. Pechonchik, 2018, 35). <https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2018/03/Hate-book-RU.pdf>.

11. Elli Kin, Mara Heorhesku, Zakladnyky. Posibnyk z protydii movi nenavysti onlain cherez osvitu z prav liudyny», 2016, 143. <https://rm.coe.int/16806f9aec>.

12. Olha Horbachova, Mova vorozhnechi : ksenofobiia chy bezladnist, 2008. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06708.pdf>.